

# Att prata med barn om förälders sjukdom (Romani): Te kerelpe lafi e čhavencar bašo e dadeskoro/dajakoro nasvalipe

Keda jek dad ja daj nasvaljola but odova deluinela ki soro familia.

Ovena promene ko buteder čania., psihikane, ekonomikane, socialnikane hem egzistencialnike.

O čhave primetinena keda diso nae sar so valjani ki familia. Ola pokušinena te haljon so ovela hem ako na dobinena jasno informacie tegani šaj te fantazirinen. O lično fantazie butfar tane pophare taro o čačipa. Keribaja lafi bašo so ovela ki familia o čhave ovena delimično hem šaj te haljon soske nae sar so valjani.

Odoleske o keriba lafi tano e čhavencar importantno, ama disavo far isto but pharo. Disave dada/daja na džanena so te vakeren hem darana so odova so ka vakeren pobut ka dukhaven nego so ka šukarkeren. Disave čhave pučena so ovela, avera čutinena hem povučinenape. Akate hari pobut ka dodžane sar o čhave šaj te reagirinen, sar šaj te ločhakere te čhaveske/čhajake hem sar o čhave ko averčhanikane berša dena pes godi.

## E čhavengoro averčhanikano čani ko reagiriba

### Keda jek dad/daj nasvaljola

O čhave dodživdinena butfar jek kriza ko isto čani sar o phureder. O čhave so dodživdinena kriza šaj te reagirinen bisojbaja, potikno apetiti, truposkere simptomia sar vodžeskere dukha hem šereskere dukha, dukhavutno/žalosno, sekiribe hem holjamipe. Disave čhave darana te mukhen ple dade/daja korkoro hem na mangena te džan ki škola. Avere čhaven isi pharipa koncentribaja ki škola hem pokolaj khuvena ko akošiba ple amalencar/amalinencar. Krivice hem ladžavipe tane obično hošibe. Ola šaj te den pes godi so tani olengiri krivica so o dad/daj nasvalile.

## So ovela ki familia

### Averkeriba

Keda jek dad/daj nasvaljola nae sar obično ki familia. E čhavenge šaj akava te značinel:

- Sekiriba e dadeske/dajake
- Dad/daj so tano nasvalo meninelape hem šaj pašljola ko hospitali
- Menime uloge ki familia
- Menime rutine
- Poslabo Ekonomia
- Pohari vakti/ snaga e čhavenge

## Te lokhljarelpe e čhavenge

### O čhavo/čhaj primetinela keda diso tano doš

Vaker so ovela ki familia. Sien dukhavde, sekirime ja holjame, čhiven jek lafi e hošibaske barabar e čhavencar hem haljovker so odova tano sebepi o nasvalipe. E pobare čhavenge vaker bašo o nasvalipa, e nasvalipaskoro ovibe hem terapia. Vaker e čhavenge ako alo dži ko averkeriba. Ov iskreno hem te na džanea, vaker so "disave buča na džanava". Isto ker lafi e potikne čhavencar hem vaker so hošinena hem so ovela ki familia.

## Mukh o vakeriba te vastarelpe e čhavengere pučibaja hem reslipaja

O vakeripe šaj te podžine pučibaja so o čhave več džanena so ulo. Šun e čhavengoro pučiba hem podžin odolea ko vakeriba. Vaker hari po hari hem ov sigurimo so o čhavo halilo pučibaja. Vaker so o nasvalipe nae zarazno hem so nae nikaskiri doš so o dad/daj tano nasvalo/nasvali.

### **Te vakerelpe taro o merib**

Ma kulandin lafia sar "zasuča" ja "muklja amen", tegani posebno e angluneškolakere čhavengoro konkretnikano dejbe godi šaj te daran keda ka soven ja keda džiko ka džal džigde. Namesto odola lafia kulandin lafia "te merelpe". Iskreno odgovorin ko čhavengoro pučiba ako o dad/daj ka merel.

### **Te sikavelpe hošiba**

Odova tano naturalnikano o čhave te reagirinen ko različno čani. De e čhavenge šaipe te sikaven so hošinena te šaj dea anava e hošibaske, ko misal holjamipe, dukhavdipe hem sekiracia. Potvrđin so sa o hošiba tane dozvolime. O čhave pokolaj khuvena hem ikljona taro o hošiba. Ola šaj te oven dukhavne jek tikno vakti dok palo odova iranena pes ko kjeliba.

### **Rutine**

Pokušin te ačavkere e diveskere rutine khere, ki škola hem mukhlevakteskere interesia. Čak ako tano pharo vaktea hem takatea pokušin te posvetine pažnja ko posebno buča, sar bijandutno dive, krečuno hem nilaeskiri ferija.

Ker e čhaven delimično ko odova so ovela. Te delpe dumo ednostavno zadačencar dela hošiba so valjanena hem povezibe.

### **Mukh e čhaven te aven tumencar ko hospitali**

O čhave stvorinena fantazie keda nae olen džanipe ja iskustvo. Angleder i vizita ko hospitali vaker olenge ako o dad/daj tane aver čhane hem sar dičhola ko odeli. De dumo e čhaveske/čhajake te formulirinen plo pučiba e personaleske. Ako o čhavo/čhaj mangena šaj te len pestar jek foto ja te crtinen jek crteži ple dadeske/dajake.

Ko Nasvalipaskoro arakhibe isi avdive jek posebno odgovornost te šaj te del e čhavenge hem e ternenge piko hem informacia bašo e dadeskoro/dajakoro nasvalipa. Kočaker e personale te del dumo te objasninel hem pošukar te kerel e čhavengiri vizita.

### **Vaker avere bare manušencar**

Vaker e angluneškolake/fundalno školake/mukhlevakteskere školake so o dad/daj tano nasvalo. Ako ola so tane uzo o čhavo /čhaj džanena so ovela šaj te haljon ako o čhavo reagirinela averčhane hem tegani ka den ekstra piko. Dikh te isi avera bare manuša uzo o čhavo/čhaj so šaj dela piko hem dumodejbe, ko misal komšie ja amala.

## **E čhavengoro bajrojbe**

### **0 – 2 berš**

O tikno čhavo/čhaj dživdinela ko hošiba. Na haljola so vakeraja, ama hošinela so ovela ki familia. Ako o dad/daj tane dukhavde hem sekirime hošinela o čhavo odova.

### **3 – 6 berš**

Ko akala berša buvljarelape i čhib. O čhavo kulandinela i čhib te šaj te haljol so ovela. O gindipe tano konkretnikano hem o čhavo gindinela ko termia sebepi – deluiba. O čhavo pokušinela te anel redo odolea so dela sebepi ko odova so ovela, ko misal so šaj te nasvaljol ako iklilo avri bizi sadik. Ko potikne angleškolakere čhave o meriba tano diso tiknevakteskoro, a e pobare angluneškolakere čhavenge o meriba tano definitivno hem butfar dikhelape daravibaja. E

divengere rutinengere promene pobut sekirinena e čhaven ko akala berša nego so o dad/daj tano nasvalo.

## **7 – 12 berš**

O čhave ko akala berša mangena te džanen but hem mangena te len fakta kobor šaj. O čhavo podžinela te haljol so o dad/daj tano nasvalo hem so olengiri familiakiri situacia nae isto sar e amalengoro dživdipa. Disavo far o čhavo šaj te ladžal sebepi plo dad/daj, so stvorinela krivicakoro hošibe. O čhavo podžinela te haljol so isi riziko ko dživdipa, dar te nasvaljol hem avela ginda bašo meriba. O čhavo haljola o posledice keda merela o dad/daj.

## **13 – 18 berš**

O terne haljona so značinela keda isi ozbilno nasvalipa hem apstraktnikane pojmia sar nasledimo. O tinejdžeria reagirinena ko averčanutno čani. Jek kotor mangena so pobut te džanen bašo o nasvalipa dok avera povučinena pes hem na mangena te oven e familijaja. Aktivitetia avrialdan familiatar šaj te ovel jek mukhli zona. Odote o tinejdžeri šaj te ovel isto čhaj ja čhavo hem te arakhelpe ple amalencar/amalinencar. O drumo dži ko jek samostalno dživdipa šaj privremeno te kočinelpe keda o dad/daj nasvaljola. Disavo far šaj te ovel pharo te iranelpe ki familia hem o tinejdžeri rodela piko ko amala hem avera bare manuša. O tinejdžeri disavo far delape godi bašo o nasledibe.

Teksti: "Čhavo sar paše manuš", Dahlheimeskoro kher, Uprava Socialnikano resursi, Göteborgs stad